

מתניתין:

מכר לו את השדה, ונתן לו הלוקח מקצת דמים, ואמר לו המוכר ללוקח בשעת המקח, אימתי שתרצה הבא את יתר המעות וטול את השדה שלך שקנית ממני.

אסור לעשות כך, מפני שכל זמן שלא שילם את יתר המעות, יש באכילת הפירות איסור ריבית. ובגמרא מפרש למי הן אסורין.

הלוחו על שדהו, כלומר, היתה השדה של הלוח משכון על החוב, ואמר לו המלוה: אם אי אתה נותן לי את מה שהלוייתך מכאן ועד שלש שנים, הרי השדה הממושכנת בידי היא שלי, בשביל פירעון החוב.

הדין הוא שהרי הוא שלו. וכך היה ביתוס בן זונין עושה על פי חכמים⁽⁴⁾.

טורחים בשביל עצמם ולא בשביל רב חמא בשכר ההלוואה, ולכן מותר⁽¹⁶⁾.

והלכתא כרב חמא, שאומר באופן הנזכר למעלה שאין איסור ריבית⁽¹⁾.

והלכתא כרבי אלעזר, שאומר ריבית קצוצה יוצאה בדיינין⁽²⁾.

והלכתא כרבי ינאי, דאמר מה לי הן ומה לי דמיהן, וכמו שבפוסק על הפירות כשער של עכשיו ונתייקרו מותר למוכר לתת לו את הפירות שפסקו עליהם, כך מותר למוכר לתת לו את דמי הפירות, שלא כשיטת רב, שסובר אסור למוכר לתת ללוקח את דמי הפירות, כי כשהוא נותן לו לאחר זמן כסף יותר ממה שקיבל ממנו, זה נראה כריבית⁽³⁾.

הדין "לנקוט להו שוקא" לחור.

3. לעיל בדף סג.

16. הרמב"ן במלחמות כותב, שאם מוליך הסחורה יגיד לרב חמא אני ישלם לך כפי השער של מקום היוקר, ואם אוכל להרויח יותר בטרחי ועמלי, זה יהיה שלי, בזה מותר אפילו אם לא שבקי ליה מיכסא. כי הוא טורח לעצמו שמא ירויח, ולא בשכר ההלוואה. והוא הדין אם רב חמא יתן לו שכר עמלו בהליכה. וכן כותבים תוספות בדף עג ד"ה ברשות מוכר, ועיין בט"ז סימן קע"ג ס"ק כ"ד.

4. לכאורה תמוה, מה המשנה משמיעה לנו בזה לענין ריבית? מבאר הפני יהושע שהחידוש הוא שבעצם התנאי אין איסור ריבית, אפילו שהשדה שוה יותר מההלוואה, והלוח מוזיל לו את שווי השדה. והטעם שאין בזה איסור ריבית יבואר לקמן. אבל מה שכתוב במשנה "הרי היא שלו" יש בזה חידוש, שלא נאמר "אסמכתא לא קניא", כמבואר בגמרא בדף סו.

בגמרא בדף סו. מבואר שהשדה שוה יותר מהדמים שהלוהו, ואם הלוח לא יפרע עד ג' שנים, מוכר למלוה את השדה בכול מקשים הראשונים למה אין במכירת השדה איסור ריבית, הרי הלוח מוכר למלוה את השדה בכול בשביל שהלוהו. וזה דומה למה שכתוב בבביתא שהגמרא מביאה להלן שאם המלוה אומר ללוה לכשתרצה למכרם לא תמכרם אלא לי בדמים

1. תוספות בד"ה והלכתא אומרים שכונת הגמרא לאפוקי את רב פפא שאין הלכה כמותו, אבל אין כונת הגמ' לאפוקי גם את רב נחמן. אלא הלכה כרב נחמן. אבל הגאונים סוברים שכונת הגמרא לאפוקי גם את רב נחמן.

2. לעיל בדף סא.:

גמרא:

מי אוכל פירות, כלומר: ברישא כתוב שאסור לעשות כן, לפי שיש באכילת הפירות איסור ריבית, למי הם אסורים ולמי הם מותרים⁵.

רב הונא אמר, מוכר אוכל פירות, וכונת המשנה שהם אסורים ללוקח.

רב ענן אמר, משלשי [מפקידין ביד שלישי] את הפירות, ושניהם אסורים באכילת הפירות עד שיגמר המקח או יבטל.

ולא פליגי רב הונא ורב ענן, הא דרב הונא, שמוכר אוכל פירות ולוקח אסור, כגון: דאמר מוכר ללוקח, לכי מייתית את יתר המעות קני, ועד שתגמור לפרוע, השדה שייכת לי. ולכן כל זמן שהלוקח לא שילם את כל המעות, מוכר אוכל פירות כי השדה

שלו, וללוקח אסור לאכול פירות כי עדיין השדה לא שלו, ואם אוכל זה בשביל הקדמת המעות, דהיינו המקצת דמים שנתן למוכר ועדיין לא קנה תמורתם. וזה ריבית.

הא דרב ענן, ששניהם אסורים לאכול פירות. כגון: דאמר מוכר ללוקח, לכי מייתית את יתר המעות קני מעכשיו. ולכן כל זמן שהלוקח לא שילם את כל המעות אסור לשניהם לאכול את הפירות, למוכר אסור כי אם הלוקח ישלם את יתר המעות יתברר שהשדה כבר היתה קנויה לו מיום המכר, על ידי שנתן למוכר מקצת דמים, ואם המוכר אוכל את הפירות זה בשביל שכר המתנת מעותיו שהלוקח עדיין לא פרע. וללוקח אסור לאכול פירות כי שמא לא ישלם את יתר המעות ויתברר שהשדה לא קנויה לו, והמקצת דמים שנתן למוכר בשעת המקח זה הלואה והפירות שייכים למוכר, ואם הלוקח אוכל זה בשביל המקצת דמים שנתן למוכר

שאם אדם לזה מחבירו מאה וקנס את עצמו שאם לא יפרעהו לזמן מסויים ישלם לו כפליים, מותר, כי זה קנס ולא אגר נטר. וכן כתב בשו"ת הריב"ש תשובה של"ה. רעק"א בתוספותיו על המשניות כותב, שתוספות והרא"ש שלא תירצו כך חולקים על יסוד זה, וסוברים שגם בדרך קנס אסור, וכן כתב החו"ד [בסימן קע"ז אות טו] ומבאר טעמם. בחידושי הריטב"א לקמן דף עב: [ד"ה אמר ר"ה] מקשה על רש"י שם מכח הדין שלומד מהמשנה כאן. ואולי רש"י חולק על זה וסובר כתוספות והרא"ש. השו"ע בסימן קע"ז סעיף י"ד פוסק כהרשב"א. ועיין בחידושי רעק"א לשו"ע סימן קס"ג על דברי הש"ך בס"ק ד.

5. כך מבאר הרא"ש, מובא במהר"ם.

הללו [כלומר: בזול] אסור? תוספות בד"ה לא תמכרם והרא"ש בסימן כ"ה מתרצים: כאן המלוה קונה את השדה לא משום ריבית, שהרי ביד הלזה למכור את השדה לאדם אחר לפני שיעברו ג' שנים, ולפרוע למלוה ולעכב המותר לעצמו, וכשהוא מניח למלוה את כל השדה אין עושה משום ריבית אלא מתנת חנם הוא נותן לו. והרשב"א בחידושים [לדף סו. ד"ה ר"נ] ובתשובות [ח"א סימן תרנא] מתרץ: שאין כאן אגר נטר כלל, שהרי אפילו ממתין לו כל הג' שנים, אם פרעו בסוף הזמן אינו מרויח כלום, ואם עברו ג' שנים, חייב לשלם לו הקרן והתוספת מיד. ואינו ממתין לו כלל, נמצא שאין זה אגר נטר אלא קנס. [ודן שם, אם מותר לעשות כך לכתחילה]. גם הריטב"א מפרש כך, [כדף סו. ד"ה ומתניתין] ולומד מכאן הלכה,

שהם הלואה(6).

תני רב ספרא בהלכות ריבית שנאום דבי רבי חייא, יש פעמים, ששניהם המוכר והלוקח, מותרין לאכול את הפירות. פעמים ששניהם אסורין לאכול את הפירות. ופעמים שהמוכר מותר ולוקח אסור. ופעמים שהלוקח מותר ומוכר אסור.

עני רבא בתריה ופירש את הברייתא.

פעמים ששניהם מותרין, כגון: דאמר ליה מוכר ללוקח כשמשלם מקצת דמים, קני מיד

בשדה כשיעור זוזך, ואת שאר השדה תקנה כשתשלם הכל. שניהם מותרים, והלוקח אוכל פירות הקרקע ששוה למעות שנתן, ואת שאר הפירות אוכל המוכר(7).

פעמים ששניהם אסורין, כגון: דאמר ליה מוכר ללוקח, לכי מיייתית את יתר הדמים, קני הכל מעכשיו. שניהם אסורים כנ"ל בדברי רב ענן(8).

פעמים מוכר מותר ולוקח אסור, כגון: דאמר ליה מוכר ללוקח, לכי מיייתית את יתר הדמים, קני מכאן ולהבא. מוכר מותר ולוקח

ליה חבריה.

8. הרשב"א מוכיח מכאן, ומדברי רב ענן שאומר משלשין את הפירות, שהלכה כרבא לעיל (דף סג). שמעמיד את מחלוקת ר"י ורבנן בריבית על מנת להחזיר. כי לפי אב"י שהמחלוקת בצד אחד בריבית, וריבית על מנת להחזיר לכו"ע מותר, למה כתוב בברייתא שניהם אסורים דמשמע שאין תקנה שיהיו מותרים, הרי בין המוכר בין הלוקח יכולים לאכול את הפירות על מנת שאם יתברר שהפירות לא שייכים לו ישלם דמיהם לבעלים, ואין כאן ריבית. וכן מוכיח מרב ענן שאומר משלשין את הפירות, ולא אומר שיאכלו פירות ע"מ שאם יתברר שהפירות לא שייכים לו, ישלם דמיהם לבעלים. והרשב"א דן אם הלכה כרבנן דר"י שאוסרים בריבית ע"מ להחזיר, או הלכה כר"י שמתיר ואנו עושים כרבנן לחומרא. הנמוק"י מביא את הרשב"א, ומעיר על דבריו מהמשך הגמרא, עיי"ש.

הטור ושו"ע בסימן קע"ד סעיף ה' אומרים, שאם יאמר הלוקח אוכל את הפירות, ואם לא יגמר המקח, כשיבוא המוכר להחזיר לי מעותי אנכה דמי הפירות, מותר. וכן אם המוכר אומר כן. אומר הט"ז בס"ק ד' שמהרשב"א והנמוק"י

6. רש"י במשנה, מפרש את המשנה כרב ענן, והטעם עיין בספר פני יהושע.

7. כך כותב רש"י, והרמב"ם, והטור, ושו"ע. בספר תורת חיים מקשה שמדברי הברייתא משמע שבין לוקח ובין מוכר מותרין בכל השדה, כמו בשאר הדינים שכתובים בברייתא שזה על כל השדה? לכן אומר שבכה"ג שהמוכר אומר לו קני מיד כשיעור זוזך, והשאר לכי מיייתית קני, שניהם מותרים לאכול את כל השדה כי אין כאן כלל המתנת מעות או הקדמת מעות, שהרי המקצת דמים שנתן למוכר, קנה מיד כנגדם, ואת שאר השדה לא קנה כלל, וממילא לא שייך לתלות את אכילת הפירות, בריבית. הפני יהושע אומר שגם רש"י והרמב"ם מודים שמצד איסור ריבית כל אחד יכול לאכול הכל. ומה שכתבו שכל אחד אוכל כפי חלקו בשדה זה משום איסור גזל. (כעיי"ז מבאר הפנ"י את דברי רש"י לקמן בדף סו: ד"ה ואיבעית אימא) בחידושים המיוחסים לריטב"א (עם פירוש כור לזהב) דן בזה, וזה לשונו, והשתא יש לפרש ששניהם מותרים זה בחצי שלו וזה בחצי שלו, וגם יש לומר דשניהם מותרים בכל השדה, דהא אין כאן מלוה כלל, ומתנה בעלמא הוא דיהיב

אסור, כנ"ל דברי רב הונא.

פעמים שהלוקח מותר ומוכר אסור, כגון:
דאמר ליה מוכר ללוקח, קני הכל מעכשיו,
וזוזאי כלומר: שאר הדמים שאתה חייב לי
 עבור קניית השדה, **ליהו הלואה גבך**⁽⁹⁾.
 ובוה גם אם הלוקח לא ישלם את יתר
 הדמים, המקח לא יתבטל. ולכן לוקח מותר
 לאכול את הפירות, כי הוא קנה מיד את כל
 השדה. ומוכר אסור, כי אם יאכל פירות זה
 עבור שהלואה ללוקח את יתר הדמים.

מאן תנא של המשנה לדעת רב ענן, ושל
 ברייתא דבי רבי חייא, שבאמר לו כשתביא
 את יתר הדמים קנה מעכשיו, **שניהם אסורין**
 לאכול את הפירות?

אמר רב הונא בריה דרב יהושע. דלא כרבי
יהודה דאי רבי יהודה הא אמר צד אחד
בריבית מותר. כלומר: לעיל בדף סג.
 הגמרא מביאה ברייתא שנחלקו ת"ק ורבי

יהודה, בראובן שלוח משמעון כסף ואמר לו
 אם לא אפרע לך עד יום פלוני שדי מכורה
 לך מעכשיו בשביל פירעון החוב, אם מותר
 למלוה שהוא הלוקח לאכול את פירות
 השדה עד שיתברר אם קנה את השדה, ת"ק
 סובר שאסור ללוקח לאכול פירות שמא
 הלואה יפרע לו ולא יבוא לידי מכר. ורבי
 יהודה סובר שמותר ללוקח לאכול פירות.
 מפרש אביי את טעמו של ר"י, שסובר "צד
 אחד בריבית מותר" דהיינו שאם בשעת
 ההלואה יש צד שלא יבוא לידי ריבית, כמו
 כאן שיש צד מכר, אין בזה איסור ריבית.
 וגם כאן בין אם המוכר יאכל פירות, בין אם
 הלוקח יאכל את הפירות, זה צד אחד
 בריבית, כי אם המוכר אוכל והלוקח לא
 ישלם את יתר הדמים אין כאן ריבית, ואם
 הלוקח אוכל ואח"כ שילם את יתר הדמים
 אין כאן ריבית. וכתוב שהם אסורים לאכול
 את הפירות, וזה כדעת ת"ק שאוסר צד אחד
 בריבית⁽¹⁰⁾.

שלא נתכון למכור אלא אם ישלם לו מיד. ומה
 שכתוב בגמרא דאמר ליה וכו', הכונה שכשאומר
 לו קנה מעכשיו, זה כמו שאומר לו "וזוזאי
 ליהו הלואה גבך". ורק כשהמוכר אומר ללוקח,
 "לכי מייתית קני מעכשיו" אם לא משלם את
 יתר הדמים לא קנה, כי אמר לו בהדיא "לכי
 מייתית" כלומר: כשתביא את יתר הדמים, תקנה.

10. א) בספר התרומות (שער מ"ו ח"ב אות ט')
 כתוב, שבאופן שכתוב בגמרא שאסור לאכול
 פירות, איסורו כמו ריבית של תורה. וכן פסק
 הרמב"ם שזה ריבית קצוצה. מבואר, שלרבנן צד
 אחד בריבית זה ריבית קצוצה. וכן מבואר
 בתוספות לעיל דף סג. ד"ה ריבית ע"מ להחזיר,
 שמוכיחים מהסוגיא בערכין דף לא. שר"י ורבנן
 נחלקו בדאורייתא, שרבנן אוסרים מן התורה

מוכח שגם באופן זה אסור, כי אם בזה מותר,
 חוזרת הקושיא למה כתוב בברייתא שניהם
 אסורים, ורב ענן אומר משלשין את הפירות, הרי
 יכולים לאכול באופן זה. ותמה על הב"י שלא
 הרגיש בזה. החו"ד בס"ד ד' דוחה את דברי
 הט"ז, שבזה פשיטא שמותר, והברייתא לא
 צריכה לומר את זה. ועיין בפנ"י. ובהגהות מקור
 מים חיים לשו"ע כותב שבחידושי הרשב"א
 לעיל דף סג. מפורש שבאופן זה מותר כדברי
 הב"י.

9. הרשב"א אומר, שהמוכר לא צריך לומר
 ללוקח בפירוש "וזוזאי ליהו הלואה גבך", כי גם
 בסתם הדין הוא שהלוקח קנה קנין גמור והדמים
 הלואה. לבד מאם המוכר נכנס ויוצא אצל
 הלוקח לדרוש את הכסף, שבזה מגלה דעתו

כתוב בברייתא: (11) **משכן לו בית או משכן לו שדה בשביל שהלוה לו, ואמר לו המלוה ללוה, כלומר: התנה עמו. לכשתרצה כלומר: אם תרצה למוכרם, לא תמוכרם אלא לי.**

בין אם עשו קנין על זה, ובין לא עשו קנין, אם אמר לו **בדמים הללו כלומר: תמכור לי את הבית בדמי ההלוואה שנתתי לך** (12), והבית שוה יותר. **אסור** משום ריבית, כי הלוה מוזיל למלוה את מחיר הבית בשביל

ור"י מתיר. אמנם תוספות בדף סד: ד"ה ולא ישכור, אומרים שלשיטת ר"ת צריך לדחוק בגמרא בערכין שמה שכתוב בברייתא, הרי זו ריבית גמורה והתורה התירתו, הכונה ריבית גמורה מדרבנן. ולפי"ז אין הכרח מהגמרא בערכין שלרבנן צד אחד בריבית אסור מן התורה. הרשב"א בדף סז. (דיבור המתחיל, הא דאמר רב פפי) מביא את שיטת הראב"ד, שצד אחד בריבית לרבנן, זה אבק ריבית. וז"ל ואי אפשר שיהא לרבי יהודה מותר גמור ולרבנן ריבית גמור, דאי אפשר שיהיה הפרש גדול כל כך ביניהם. ומכיון שלר"י מותר, אפילו לכתחילה על כרחך לרבנן זה אבק ריבית. הב"י בסימן קע"ד מביא את דברי רבינו ירוחם, שכותב שבאופן שכתוב בגמרא כאן אסור לאכול פירות כי זה צד אחד בריבית, יש מן הגדולים שכתבו שהם אבק ריבית. והרוב הסכימו שהיא ריבית קצוצה. וכ"כ הרמב"ם. עכ"ל מבואר שנחלקו בזה הראשונים, והכריע שזה ריבית קצוצה. וצ"ע על הש"ך בסימן קע"ב ס"ק כ"ט שפוסק לא כך.

ב. הראשונים לעיל בדף סג. מקשים, לר"י שצד אחד בריבית מותר, למה כתוב במשנה בדף עה. שאסור ללוות סאה בסאה שמא זה יתייקר, הרי זה צד אחד בריבית כי יתכן שזה לא יתייקר? ומתריצים: שרבי יהודה מתיר צד אחד בריבית, רק כשזה תלוי ביד המלוה או הלוה שבידם לעשות שלא יהיה ריבית, אבל בהלוואת סאה בסאה שהריבית תלויה בשער השוק, גם לר"י אסור. ומטעם זה אסור לר"י לפסוק על פירות עד שיצא השער, אפילו שיתכן שהפירות

לא יתייקרו. ונהראשונים הקשו שאפילו הלוואת סאה בסאה יהיה מותר, וכ"ש לפסוק על פירות בלא יצא השער, שזה יותר קל, כי זה דרך מכר. בספר נתיבות שלום (לגר"ש גלבר שליט"א עמוד ת"ט) מבאר את סברת הראשונים שר"י מתיר רק כשזה תלוי ביד המלוה או הלוה, כי ההיתר של צד אחד בריבית הוא משום חסרון בקציעה, ויסוד הקולא הוא בכך, שגם אחר הקציעה, עדיין הקציעה תלויה ברצונו, שבידו לקבוע אם תהא כאן ריבית או לא, וקציעה התלויה ברצונו אין עליה שם קציעה. וכיון שאיסור ריבית נובע מהסכמת המלוה והלוה, לכן די בכך שאחד מהם יכול לקבוע אם תהא כאן ריבית או לא, כדי לבטל מכאן שם קציעה.

הרשב"א והריטב"א לעיל בדף סג. אומרים שלשיטת הראב"ד ורש"י לא קשה כלל, כי הם סוברים שרבי יהודה מתיר רק כשצד ההיתר הוא שמתחילה זה מכר ואין כאן כלל הקדמת מעות, אבל אם אין צד מכר, אסור, אפילו שיש צד שלא יהיה ריבית, וממילא בהלוואת סאה בסאה שאין צד מכר, אסור אפילו לר"י. וכן בפוסק על הפירות אין צד שאין כאן הקדמת מעות. ולכן גם לר"י אסור.

11. כתב התוספות רא"ש בשם רבינו מאיר, וזה לשונו, מסתברא דסיומא דברייתא דרבי חייא דאייתי לעיל פעמים ששניהם מותרים וכו', היא, מדלא קאמר תניא.

12. רש"י מוסיף, שהמלוה אמר ללוה, לכשתרצה למוכרם אני יוסיף לך דמים מועטים

ההלואה⁽¹³⁾.

ואם אמר לו תמכור לי בשווייהן כלומר:

הלואה, מחזי כריבית. הרשב"א חוקל בזה על הרמב"ן ואומר שאם הלוח רוצה למכור את הבית לאדם אחר בדמים שקצץ לו המלוה, מותר לו גם למוכרה למלוה, כי אין כאן ריבית. עוד מבואר ברשב"א, שלדעת הרמב"ן אפילו אם מחיר הבית הוול, ועכשיו הוא לא שוה יותר מהדמים שקצץ לו המלוה, אסור למכור את הבית למלוה בדמים הללו. וצריך ביאור איזו ריבית יש כאן? ועיין בחו"ד ס"ק י"ב שמבאר.

ג. המגיד משנה בהלכות מלוה ולוה [פ' ז' ה' ז'] אומר פירוש חדש בגמרא, "שבדמים הללו" הכונה שפסק דמים ידועים, ואפילו אם לא מוזיל ממחיר השוק, אסור, כי נראה שמוזיל לו מחמת ההלואה. "ובשווייהן" הכונה שאמר לו תמכור לי בשווייה, ולא פסק סכום מסויים. ונראה שלמד את זה מדברי הרמב"ן הנ"ל שמביא בתחילת דבריו, שאומר שאפילו אם מחיר הבית הוול והוא שוה כהדמים שקצץ לו המלוה, אסור למוכרה למלוה. ודו"ק. והש"ך בסימן קע"ב ס"ק כ"ח חושש לזה להלכה.

ד. הריטב"א מפרש את הברייתא כהרמב"ן והרשב"א, ומוסיף חידוש גדול, שאם הלוח מוכר למלוה בזול מחמת תנאם הראשון, זה ריבית קצוצה. וזה לשונו, והוה ליה ריבית קצוצה דמשום שכר מעותיו מוזיל גביה, וכו', דכל שאומר ועושה בענין ריבית, אסור, אע"פ שהיה יכול לחזור בו. אבל מלשון הרמב"ן והרשב"א שכתבו "יש בו משום ריבית", משמע שזה רק אבק ריבית. וכך כתוב בהגהת אשר"י. וכך מביא הבית יוסף בסימן קע"ב מספר התרומות, והב"י הבין שהטעם שזה לא ריבית קצוצה. הוא, כי צד אחד בריבית זה לא ריבית קצוצה, ולכן תמה עליו מדברי תוספות לעיל בדף סג, אבל לכאורה אי אפשר לומר כן כי

על מעות ההלואה. מבארים תוספות שרש"י הוסיף את זה כי הוקשה לו, מה חושב המלוה כשעושה כזה תנאי, הרי ודאי שהלוה לעולם לא ימכור את הבית כדי שלא יצטרך למכור למלוה בזול, ויפרע לו ממקום אחר. וגם אם יצטרך כסף לא ימכור, כי גם אם ימכור לא יקבל תמורתו כסף, אלא זה יהיה פרעון החוב? לכן אומר שהמלוה יוסיף לו קצת דמים, ויתכן שהלוה יהיה זקוק למעות, וירצה למכור את הבית. ותוספות אומרים שלא צריך לזה, כי כשהמלוה ידחוק בו לפרוע את החוב, ולא יהיה לו לשלם, על כרחו יצטרך למכור את השדה. ועיין בחו"ד בסימן קע"ב ס"ק י"ב שמיישב דברי רש"י.

13. כע"ז כתוב במשנה בדף סד: "המלוה את חבריו, וכו' לא ישכור ממנו בפחות".

א. הרמב"ן והרשב"א אומרים שמותר ללוה למכור את הבית לאדם אחר, בדמים יתרים מדמים שקצץ לו המלוה, כי על אופן זה לא התחייב למכור למלוה, כמבואר במסכת עבודה זרה דף עב, לכאורה לפי זה מדוע בדמים הללו אסור, הרי התנאי לא מעכב מהלוה למכור את הבית לאחר בשוויו או ביותר משוויו, ואם כן כשמוכר למלוה בזול זה לא מכח התנאי אלא מרצונו? [אבל לולי זה, אפשר לומר שמדובר דוקא כשעשו קנין על זה, ועכשיו המלוה קונה אפילו בלי רצון הלוה] מבארים הראשונים: שאפילו הכי יש בזה איסור ריבית, כי הלוח מוכר לו מחמת התנאי הראשון, וזה ריבית.

ב עוד כותב הרמב"ן, שאם הלוח מכר את השדה לאדם אחר בדמים הללו שקצץ לו המלוה, קנה המלוה מכוח התנאי [כשעשו קנין על זה], ואסור לעשות כן משום ריבית, הרשב"א והנמוק"י מביאים את דברי הרמב"ן שאסור לעשות כן, וזה לשונם: דכיון דהתנה על ידי

בזול, ורק כשקנו מידו וקונה בזול מכח התנאי, אסור. ולכן מקשה למה בדמים הללו אסור, הרי ההקנאה לא חלה כי זה אסמכתא? ומתריך: מדובר כאן שאמר לו אם תרצה למוכרה, מעכשיו תהיה קנויה לי, ובוזה אין חסרון של אסמכתא כמבואר לקמן בדף סו. ומקשה אם כן למה אסור משום ריבית הרי זה מכר גמור, ואין כאן הלואה כלל? ומתריך: מכיון שאם הלואה לא ירצה למכור את השדה יש כאן הלואה, לכן אסור. [המחנה אפרים שם מסיק שאין זה כונת הראב"ד, אמנם ברמב"ן וברשב"א מבואר שיותר פשוט לפרש את הדין של הברייתא "בדמים הללו אסור", שזה בגלל שהמלוה קונה מכח התנאי, ומסתבר שכך סובר הראב"ד, אבל קשה מה יענה הראב"ד על הוכחת הריטב"א מפוסק על הפירות כשאינו לו, שהמוכר יכול לחזור מהמקח ואפילו הכי אסור כשלא יצא השער? ואין ולמר שיסבור כהראשונים שהמוכר צריך לקבל מי שפרע ולכן אסור, כי מדבריו בהלכות מכירה (פ' ז' ה' ד') מוכח שגם כשאינו מי שפרע אסור לפסוק?]

ז. שיטת הראב"ד שמדובר כאן, שאמר לו מעכשיו תהיה קנויה לי, ובוזה כתוב "בדמים הללו" אסור. אבל הגהות מרדכי הנ"ל חולק עליו ואומר שבאופן זה, מותר. כי צד הריבית הוא מכר גמור. וכך מבואר בתוספות ד"ה לא תמכרם, שכתבו וי"ל דלמאי דמוקי לה במעכשיו אתי שפיר דלא הויה הלואה. וכן כתב הרא"ש. ולשיטתם צריך לומר שאפילו שהתנאי הוא אסמכתא והלואה לא גמר בדעתו להקנות, כשמוכר לו אחר כך בזול מחמת התנאי, זה אסור משום ריבית. [ועיין בפנ"י על דברי תוספות, בד"ה וא"ת] אבל החוות דעת בס"ק י"ב אומר שהחולקים על הראב"ד סוברים שאין כאן חסרון של אסמכתא, עיי"ש הטעם.

בספר התרומות בשער מ"ו ח"ב אות ט' (הובא לעיל בהערה 10) כתוב שצד אחד בריבית זה ריבית קצוצה, ועל כרחך כונתו כמוש"כ המחנה אפרים (הלכות מלוה ולוה, סימן יח) שכאן זה רק ריבית דרבנן, כי התנאי לא מעכב ממנו למכור לאחר. [כן תמה על הב"י, בספר נתיבות שלום, עמוד ת"ז]. הגאון ר' אלחנן וסרמן הי"ד בספרו קובץ שמועות על מסכת בב"מ אות כ"ד, מקשה על הריטב"א, מדברי רב ספרא לעיל דף סב, כל שאילו בדיניהם אין מוציאים מלוה למלוה בדיננו אין מחזירין ממלוה ללוה. וכאן בדיני עכו"ם לא מוציאים את הריבית מהלואה, שהרי יכול לחזור מהתנאי הראשון ולמכור לאחר, ואפילו הכי בדיננו זה ריבית קצוצה, ומחזירין ממלוה ללוה?

ה. אבל הב"י בסימן קע"ב מביא הגהות מרדכי [בסימן תל"ד] בשם ר"י, שחולק על הראשונים הנ"ל, ואומר, שהברייתא מדברת כשהתנה במפורש לא תמכור אלא לי בדמים הללו, ואפילו אם תוכל למוכרה לאדם אחר ביותר, ולכן אסור. אבל אם התנה סתם בדמים הללו, מותר לו למכור אפילו למלוה בזול, מפני שהתנאי לא מחייב אותו את זה שיכול למכור לאחרים ביותר. אמנם כשמפרש בתנאי לא תמכור אלא לי אפילו אם תוכל למוכרה ביותר, אסור לו למכור למלוה אפילו אם לא קנו מידו, כי אפילו שאינו מחוייב למכור לו, מחמת תנאו הוא עושה כן. כך מבאר המשנה אפרים בהלכות מלו"ל סימן י"ח את דברי הגמ"ר. [מש"כ הגמ"ר שהתנה כן במפורש, הפנ"י בד"ה משכן לו בית, אומר שגם אם לא פירש כן זה כלול בדבריו עיי"ש. ומובא בחידושי רעק"א לשו"ע].

ו. הראב"ד בהשגות על הרמב"ם (הלכות מלו"ל פ' ז' ה' ז') חולק גם על הגהות מרדכי, וסובר שאם לא קנו מידו מותר למכור למלוה

חלק בבית, ששוה לדמים שהלוייתך, מותר⁽¹⁴⁾.

מאן תנא בדמים הללו אסור?

אמר רב הונא בריה דרב יהושע דלא כרבי יהודה,

דאי רבי יהודה האמר צד אחד בריבית מותר, וכאן זה צד אחד בריבית כי אולי הלוח לא ירצה למוכרה לעולם⁽¹⁵⁾, וזה לא יבוא לידי ריבית. ולרבי יהודה גם אם אחר

כך הלוח מוכר את השדה למלוה בזול, מותר לו לקבלה, כי בשעת ההלוואה זה היה צד אחד בריבית⁽¹⁶⁾.

שנינו בברייתא: **מכר לו בית או מכר לו שדה, ואמר לו מוכר ללוקח בשעת המכר, אני מוכר לך בתנאי שלכשיהיו לי מעות החזירים לי את הבית או השדה, ואני אחזיר לך את המעות שנתת לי.**

אסור לעשות כן. כי הלוקח דר בבית, ואם אחר כך המוכר יחזיר לו מעותיו יתברר שלא

ההלואה.

16. כאן מבואר שרבי יהודה מתיר, אפילו אם בזמן אכילת הריבית ברור שיש כאן ריבית. שהרי כאן כשהוא מוכרה לו "בדמים הללו" זה ריבית ברורה, ואפילו הכי כתוב בגמרא שלרבי יהודה זה מותר.

לעיל (בהערה 10) הובאו דברי הרשב"א והריטב"א בדף סג, ששיטת רש"י שם, והראב"ד, שרבי יהודה מתיר צד אחד בריבית רק כשיש צד מכר, אבל אם אין צד מכר, אסור, אפילו שיש צד שלא יהיה ריבית. וכן כתבו תוספות בערכין דף לא. ד"ה ור"י, ובמגילה דף כז: ד"ה ור"י, גם תוספות לעיל בדף סג. העלו צד כזה אבל מוכיחים לא כך מסוגייתנו, שהרי כאן זה ודאי הלואה, ואפילו הכי כתוב שלרבי יהודה מותר למכור "בדמים הללו" כי יש צד שלא ירצה למכור ולא יהיה ריבית. גם הריטב"א כאן אומר, ושמענין מהכא דהא דרבי יהודה איתא אפילו בהלואה. וקשה מה יענו על זה הראשונים שחולקים? על הראב"ד זה לא קשה כי הוא מפרש שמדובר כאן שאמר לו לכשתרצה למוכרה תהיה קנויה לי מעכשיו, וממילא יש כאן צד מכר [כנ"ל בהערה 13] אבל תוספות והרא"ש כאן חולקים על הראב"ד וסוברים שלא

14. השו"ע [בסימן ק"ס סעיף כ"ג] כותב, המלוה מעות על מנת שכל מלאכה שתבוא לידו, יתן אותה למלוה לעשותה, אסור. אומר הט"ז בס"ק כ"ב, אילולי פה קדוש הייתי אומר שהיתר גמור הוא, וראיה ברורה מדברי הגמרא בדף סה: שאם המלוה אומר ללוה אם תמכור קרקע שלך לא תמכור אלא לי בשויה. ועל מנת כן אני מלוה אותך, מותר. והיינו ממש הך דהכא? כלומר: שמהגמרא כאן מוכח שאין איסור ריבית במקום שהמלוה משלם ללוה עבור מה שנותן לו, אפילו שיש לו הנאה. הנקודות הכסף מיישב את דברי השו"ע, שבמכירת שדה אף אם הלוח לא ימכור לו את השדה ישאר כסף השדה ביד המלוה, ואין כאן אלא החלפת שדה בכסף. אבל כשהמלוה מתנה שהלוח יתן לו מלאכה בשכר, אם לא ימסור לו הלוח מלאכה זו לא יהיה ביד המלוה כלום. ובכה"ג הטובת הנאה חשובה יותר, ואסור משום ריבית.

15. כן כתב רש"י, מבואר שהתנאי הוא שאפילו אחרי שיפרענו ימכור רק לו, וכן כתב הרשב"א בדף סו. [ד"ה ואינו מחזור] אבל בספר התרומות [שער מ"ו ח' ד' סימן כ"ג] כתוב, שכאן זה צד אחד בריבית, כי שמא יפרענו ולא יתקיים המקח. מבואר שהתנאי הוא שימכור לו כל זמן

היה כאן מכר מעולם⁽¹⁷⁾, והמעות שהלוקח נתן למוכר הם הלואה, נמצא שדר בבית בשכר המתנת מעותיו.

ואם הלוקח אומר למוכר, מרצונו, בשעת המכר, אני מקנה שלכשיהיו לך מעות, אחזירם לך את הבית או השדה, מותר. הגמרא להלן מפרשת הטעם.

אומרת הגמרא, מאן תנא של הברייתא האומר ברישא אסור?

אמר רב הונא בריה דרב יהושע: דלא כרבי

יהודה.

דאי רבי יהודה, האמר צד אחד בריבית מותר. וכאן זה צד אחד בריבית, כי אם המוכר לא יחזיר את הדמים שקיבל, השדה מכורה ללוקח, והוא דר בבית שלו⁽¹⁸⁾.

עכשיו הגמרא מפרשת את הברייתא.

מאי שנא רישא שאם המוכר מתנה אסור, ומאי שנא סיפא שאם הלוקח מתנה מותר.

אמר רבא, סיפא דאמר ליה לוקח למוכר,

מדובר במעכשיו? ובאמת תוספות במגילה עמדו בזה, וכותבים שגם בסוגיתנו יש צד מכר. וצ"ב? ועיין בכוח לרעק"א על דברי תוספות לעיל בדף סג. שמבאר את דברי תוספות במגילה.

17. בשו"ת נודע ביהודה (חלק יו"ד תשובה ע"ה) כותב על דין זה, לולא דמסתפינא אמינא שזה רק כשאומר בלשון החזירם לי, שהוא משמע שכשיחזיר לו המעות יבוטל המקח למפרע, ונמצא שהמעות למפרע הלואה בידו. אבל, אם אמר לכשיהיו לי מעות תחזור ותמכור לי, מותר, כי אף בשעת חזרת המעות אין כאן ביטול מקח למפרע, ומכירה גמורה היתה אלא שעתה הוא חוזר ומכורה לו להבא ואין כאן שום צד הלואה כלל. אבל, שיטת הריטב"א לעיל בדף ס"ג. ולקמן בדף ס"ז. ד"ה פירי שגם בכהאי גוונא אסור. וז"ל: כיון דאין דרך לוקח קרקע לעשות כן ירדה תורה לסוף דעתם דלהלואה גמורה נעשה. ולפיכך אמר הכתוב "את כסףך לא תיתן לו בנשך" ולא אמר לא תלוה בנשך לרבות מכר כיוצא בו שיהא דינו כמלווה. והנה, המחנה אפרים בדינו ריבית סימן י"ג והחקרי לב סוף סימן י"ח הבינו בדברי הריטב"א שמה שכתב ירדה תורה לסוף דעתם דלהלואה נעשה, כוונתו שאין כאן מכר אלא הלואה. אבל, מרהיטת

לשון הריטב"א משמע. שהמקח חל ואעפ"כ יש בזה איסור ריבית. ומה שכתב ירדה תורה לסוף דעתם שלהלואה נעשה, כוונתו שכל מטרת המקח היתה כדי שיהיו ביד המוכר מעות לזמן, ותמורת זה יהנה הקונה בינתיים מפרות השדה, וממילא יש בזה מטרה של הלואה. [וכן כתב בספר נתיבות שלום סימן קע"ד סעיף א' אות ד].

18. כן כתבו תוספות בדיבור המתחיל לכשיהיו לי מעות. וכתבו עוד שיורשיו אין יכולים לפדות. הרמב"ם מביא את הדין שכתוב בברייתא באומר לכשיהיו לי מעות החזירם לי, וכותב בזה"ל: לא קנה וכל הפירות שאכל ריבית קצוצה. וכן הוא בטור ושו"ע. אומר המחנה אפרים בהלכות מלווה ולווה סימן י"ג שמלשונם משמע שאין כאן מכירה כלל. והטעם, כי כשמתנה להחזיר לעולם, הרי זה לא גמר והקנה. ונראה שהם לא גרסו בגמרא דלא כרבי יהודה, שהרי זו הלואה גמורה ואין כאן צד אחד של היתר עכ"ד. אמנם, בט"ז בסימן קע"ד ס"ק א' כתוב שגם לדעת הרמב"ם והשו"ע זה צד אחד בריבית. גם הרמב"ן והרשב"א בשם הראב"ד בדף ס"ז. גרסו את זה בגמרא.

מדעתיה.¹⁹ כלומר: אם ארצה אחזירם לך. ומכיון שהלוקח מפרש בתנאי שזה תלוי ברצונו אין כאן ריבית, כי עד שמחזיר למוכר, הבית קנוי לו, וכשמחזיר לו הוא חוזר ומוכרה לו, נמצא שכשהוא דר בבית הוא דר בשלו.

ההוא גברא דזבין ליה ארעא לחבריה שלא באחריות, כלומר: בשטר מכירה היה כתוב שהמוכר לא מקבל עליו אחריות למקח, ואם בעל חוב שלו יגבה את הקרקע מהלוקח, לא יתן לו כלום.

חזייה מוכר ללוקח, דהוה קא עציב, כי המוכר לא רצה למוכרה באחריות, והוא לא רצה להניח מלקנותה בשביל כך, והצטער מחמת שחשש שבעל חוב יגבה ממנו, ויפסיד.

אמר ליה מוכר ללוקח, בעוד שעסוקים בענין המקח, אמאי עציבת אין לך לדאוג, אי בעלי חובות שלי טרפו לה מינד, מגבינא לך שופרא [מעידית שבכנסין] אפילו שבהא שתשביח את השדה, ופירי שיגדלו ברשותך. והלוקח שתק, ולא חיזק את דברי המוכר.

אמר אמומר, פטומי מילי בעלמא הוא, ואין כאן תנאי, ואם בעלי חובות טרפו מהלוקח,

א-10

המוכר לא צריך לתת לו כלום.

אמר ליה רב אשי לאמימר, טעמא מאי זה פטומי מילי? ולא אומרים שדעתו לתנאי גמור.

כי, **כיון דלוקח בעי לאתנוויי,** שהרי התנאי לטובתו, והבא מוכר קאי מתני, והלוקח לא חזר על התנאי לחזקו, לכן אמרת פטומי מילי בעלמא הוא⁽¹⁾.

ומקשינן על אמיר: **אלא, מתניתא** שהגמרא הביאה לעיל, **דקתני בסיפא, לכשיהיו לך מעות אחזיר לך, מותר.** ובוזה מוכר הוא דבעי לאתנוויי, כי התנאי לטובתו, ומדובר שמוכר לא אתני, ולוקח קא מתני.

ואמרינן לעיל, מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא? ואמר רבא, סיפא דאמר ליה לוקח למוכר בפירוש מדעתיה [מרצוני].

מבואר, **טעמא דאמר ליה מדעתיה.** הא לא אמר ליה בפירוש מדעתיה, אסור לעשות כן, כי יש כאן תנאי גמור שאם המוכר יחזיר את הדמים המכירה תבטל, ולא אמרינן פטומי מילי בעלמא הוא, ואין כאן תנאי!?

ומתריצין: **אמר ליה אמיר לרב אשי:** אין כונת רבא שמדובר באופן שאמר לו בפירוש

19. רש"י והרי"ף גרסו מדעתו. מקובצת בשם הראב"ד. המהר"ם שיף בדף ס"ו. דיבור המתחיל והאשר"י כתב שהרא"ש גרס בגמרא סיפא דאמר ליה מדעתיה. וכן נראה מהפלפולא חריפתא באות ו'. עוד כתב שרש"י מפרש לא כהרא"ש.

1. כתבו הרא"ש והרשב"א שמכיון שהתנאי לטובת הלוקח, היה לו לחזור על התנאי ולחזקו

הרא"ש בסימן כ"ו כותב שאין כוונת הגמרא שהלוקח אמר אם ארצה להחזירם לך אחזירם לך, שאם כן זה לא תנאי במכירה והסיפא לא דומה לרישא. אלא כוונת הגמרא שהלוקח אמר אחזירם לך מדעתי שיש לי עתה, אבל אם תשתנה דעתי ולא ארצה להחזירם לך, איני מחויב להחזירם לך. וכעין זה כתוב בשיטה